

Михайлишин У. Б.

*доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Шмідзен І. Ю.

*викладач кафедри психології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Бойко О. М.

*магістр психології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК АГРЕСИВНОСТІ ТА АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

RELATIONSHIP BETWEEN AGGRESSIVENESS AND ADDICTIVE PERSONALITY BEHAVIOUR IN ADOLESCENCE

У статті здійснено дослідження проблеми психологічних особливостей взаємозв'язку агресивності та адиктивної поведінки особистості у підлітковому віці.

Визначено поняття адиктивної поведінки на основі розгляду наукових концепцій дослідників. Виявлено, що дана поведінка проявляється як намагання людини втекти від реальності шляхом вживання різного роду речовин або фіксацією уваги на певних видах діяльності. Важливою особливістю адиктивної поведінки є можливість легкого переходу від однієї форми адикції до іншої.

На основі теоретичного аналізу даної проблеми також з'ясовано, що адиктивна поведінка може бути пов'язана із агресивністю особистості. Агресивність є динамічною характеристикою активності й адаптивності людини. Проте, у певних випадках рівень агресивності може бути підвищений та виражатись у деструктивних діях особистості. Важливо встановити вид агресії залежно від об'єкта, на який вона спрямована. Виокремлюють аутоагресію та гетероагресію. Схильність до формування адиктивної поведінки часто пов'язана із аутоагресією.

Здійснено емпіричне дослідження взаємозв'язку агресивності та адиктивної поведінки у підлітковому віці з подальшою статистичною обробкою даних (коефіцієнт кореляції Пірсона). Підібрано наступні методики діагностики агресивності та схильності до різних видів адикцій: методика визначення агресивності Басса-Дарки; опитувальник виявлення схильності до залежної поведінки В. Ю. Зав'ялова; методика діагностики схильності до залежної поведінки В. Д. Менделевич.

Узагальнивши результати методик визначено, що у більшості досліджуваних учнів рівень агресивності не виходить за межі норми. Також помітно, що у переважної частини підлітків рівень схильності до залежної поведінки знаходиться у межах норми. Не виявлено серед учнів даної вибірки і схильності до видів адиктивної поведінки, а саме алкогольної та наркотичної.

За допомогою статистичної обробки даних, а саме кореляційного аналізу, встановлено взаємозв'язок між показниками методик. Результати кореляційного аналізу вказують на статистично значущий зв'язок досліджуваних явищ. Учні з високим рівнем агресивності більше схильні до проявів адиктивної поведінки, зокрема наркотичної та алкогольної залежностей, ніж учні з низьким рівнем проявів агресивності.

Ключові слова: адиктивна поведінка, залежність, агресія, агресивність, агресивна поведінка, підлітковий вік.

The article studies the problem of the psychological characteristics of the relationship between aggressiveness and addictive behaviour of a person in adolescence.

The concept of addictive behaviour is defined on the basis of the consideration of scientific concepts of researchers. It was found that this behaviour manifests itself as a person's attempt to escape from reality by using various substances or by focusing attention on certain types of activities. An important feature of addictive behaviour is the possibility of an easy transition from one form of addiction to another.

Based on the theoretical analysis of this problem, it was also found that addictive behaviour can be associated with the aggressiveness of the personality. Aggressiveness is a dynamic characteristic of a person's activity and adaptability. However, in certain cases, the level of aggressiveness can be increased and expressed in destructive actions of the individual. It is important to establish the type of aggression depending on the object to which it is directed. Autoaggression and heteroaggression are distinguished. The tendency to form addictive behaviour is often associated with autoaggression.

An empirical research of the relationship between aggressiveness and addictive behaviour in adolescence was carried out with subsequent statistical processing of data (Pearson correlation coefficient). The following methods of diagnosing aggressiveness and predisposition to various types of addictions were selected: Bass-Darka method of determining aggressiveness; V.Yu. Zavyalova questionnaire for identifying the tendency to addictive behaviour; V.D. Mendelevych method of diagnosing the tendency to addictive behaviour.

Summarising the results of the methods, it was determined that the level of aggressiveness in most of the studied students does not exceed the norm. It is also noticeable that the level of tendency to addictive behaviour in the majority of adolescents is within the norm. No tendency to addictive behaviour, namely alcohol and drug abuse, was detected among the students of this sample.

Using statistical data processing, namely correlation analysis, the relationship between the indicators of the methods was established. The results of the correlation analysis indicate a statistically significant relationship between the studied phenomena. Students with a high level of aggressiveness are more prone to manifestations of addictive behaviour, in particular drug and alcohol addiction, than students with a low level of aggressiveness.

Key words: addictive behaviour, addiction, aggression, aggressiveness, aggressive behaviour, adolescence.

Постановка проблеми. Кризові явища у сучасному суспільстві безпосередньо впливають на особистість. У ряді наукових досліджень відмічається динаміка збільшення проявів агресивної поведінки та схильності до формування різних видів адикцій, зокрема у підлітковому віці. Намагаючись втекти від реальності за допомогою зміни свого психічного стану, шляхом вживання різних речовин, або фіксацією уваги на певній діяльності, у людини закріплюється деструктивна поведінка. Адиктивні форми відхилення починають витісняти інші аспекти життєдіяльності, що може супроводжуватись агресивними реакціями. Таким чином, виникнення різних залежностей може мати взаємозв'язок із підвищеним рівнем агресивності особистості. І з часом людині стає важко самотійно подолати дану деструктивну поведінку.

Зазначена проблема особливої актуальності набуває у підлітковому віці. Адже даний віковий етап характеризується складністю і суперечністю психологічних особливостей розвитку. Це може впливати на хід особистісного становлення, створюючи передумови для виникнення і прояву агресивності. У підлітків загострюються суперечності між нормою поведінки та її порушенням, інтересами групи і особистими міркуваннями. Також, зростання у складних соціальних, економічних і політичних умовах може призводити до виникнення адикцій та проявів агресивності у підлітковому середовищі.

Таким чином, проблема взаємозв'язку агресивності та адиктивної поведінки у підлітковому віці викликає інтерес. Адже надмірна вираженість одного з явищ може викликати збільшення рівня проявів іншого. Але на сьогоднішній день немає досліджень, які відображають наявність чіткого взаємозв'язку між зазначеними характеристиками. Дане питання потребує уточнень у різних аспектах його вивчення.

Виклад основного матеріалу. Проблема дослідження адиктивної поведінки та детермінант її виникнення займалась багато вчених. Класичні психоаналітичні концепції особистості (З. Фрейд, А. Фрейд, Г. Гартман, П. Блос.) в якості причин виникнення адиктивної поведінки розглядають дефекти в психосексуальному розвитку. В основі формування залежності лежать дефекти (внутрішні конфлікти) в психосексуальному розвитку. Людина під дією наркотичної речовини регресує на більш ранні стадії розвитку, уникаючи, таким чином, рішення наявних конфліктів.

У транзактному аналізі (Е. Берн) залежність від алкоголю та наркотиків розглядається як варіант гри, в яку людина може грати все життя.

На думку Г. Кристал, повторення важкої ситуації, що травмує призводить до порушення розвитку і переходу в стан апатії і відстороненості. Пізніше

травму можна виявити через страх перед будь-якими афектами, нездатності їх переносити, відчуттям «небезпеки» і очікуванням неприємностей. Ця особливість залежних людей позначається як низька афективна толерантність [5].

Сізов Д. Ю. та Саврасов М. В. у своєму дослідженні вказують на те, що термін «адикція» застосовується як тотожний «залежності», допускаючи усі психічні та фізичні симптоми, котрі з'являються за довгого споживання адиктивних речовин, тобто будь-яких наркотичних або психотропних речовин, якісною характеристикою яких є спроможність викликати залежність під час їх споживання. Руйнівний характер адикції проявляється у тому, що спосіб адиктивної реалізації із засобу поступово перетворюється на мету. Адиктивна реалізація замінює дружбу, любов та інші види діяльності [7].

Суть адиктивної поведінки, як зазначає Железнякова Ю. В., полягає у тому, що прагнучи піти від реальності, люди намагаються тучним шляхом змінити свій психічний стан, який дає їм ілюзію безпеки, відновлення рівноваги [1].

Важливою особливістю адиктивної поведінки є можливість легкого переходу від однієї форми адикції до іншої, від одного адиктивного об'єкта до іншого зі збереженням при цьому основних адиктивних механізмів [2].

Штейн Н. Г. акцентує увагу на тому, що порівняння різних форм адиктивної поведінки об'єктивно сприяє появі у частини суспільства негативного ставлення до всього того, що виходить за межі «прийнято», жорстких консервативних підходів, не вкладається в рамки тієї чи іншої догматичної формули. У результаті посилюється поляризація поглядів, виникає відчуття протесту, наростає агресія, створюються умови, що провокують частину осіб до переходу від м'якої, частково контрольованої форми адиктивної поведінки до важкої, неконтрольованої.

На заключному етапі адикти часто порушують громадський порядок, вимагають гроші, роблять крадіжки. Можливе виникнення емоційних зривів: агресія, лють [8].

Можна помітити, що адиктивна поведінка може бути пов'язана із агресивністю особистості. Високий рівень прояву адикцій може супроводжуватись агресивними реакціями. Так само як і висока схильність до агресії може сприяти виникненню залежностей.

Дослідження про природу та механізми агресії склали теорії З. Фрейда, К. Лоренца, Д. Долларда, А. Бандури, С. Ламнека, Т. Селліна, Д. Майерса та ін. [6].

Мазоха І. С. звертає увагу на те, що агресивність є динамічною характеристикою активності й адаптивності людини, слугує способом самозахисту, відстоювання своїх прав, збереження й автономності особистості. У «нормі» вона може бути соціально

прийнятною і необхідною, формувати соціально-позитивну поведінку [3].

Як зазначає Макарчук Н. О., важливо встановити вид агресії залежно від об'єкта, на який вона спрямована. Фахівці, виокремлюючи аутоагресію (спрямовану на себе) та гетероагресію (спрямовану на інших). Схильність до формування адиктивної поведінки часто пов'язана із аутоагресією [4].

Психологічні особливості взаємозв'язку агресивності та адиктивної поведінки особистості у підлітковому віці емпірично досліджено на базі Колочавського ліцею. Дослідження проводилось серед учнів 8 та 9 класів. Загалом у вибірку увійшли 43 особи. Підібрано наступні методики діагностики агресивності та схильності до різних видів адикцій: методика визначення агресивності Басса-Дарки; опитувальник виявлення схильності до залежної поведінки В. Ю. Зав'ялова; методика діагностики схильності до залежної поведінки В. Д. Менделевич.

Методика визначення агресивності Басса-Дарки: за даною методикою діагностовано вираженість різних видів агресивної поведінки. Таким чином, у результаті емпіричного дослідження встановлено, що виражений рівень прояву за шкалою «фізична агресія» виявлено у трьох осіб. Зазначена кількість досліджуваних складає 7% від загальної кількості учнів, що входять у вибірку.

Виражений рівень прояву за шкалою «вербальна агресія» виявлено у дев'яти осіб. Зазначена кількість досліджуваних складає 21% від загальної кількості учнів, що входять у вибірку.

Виражений рівень прояву за шкалою «негативізм» виявлено у дванадцяти осіб. Зазначена кількість досліджуваних складає 28% від загальної кількості учнів, що входять у вибірку.

Виражений рівень прояву за шкалою «почуття провини» виявлено у восьми осіб. Зазначена кількість досліджуваних складає 19% від загальної кількості учнів, що входять у вибірку.

Виражений рівень прояву за шкалою «непряма агресія» виявлено у шести осіб. Зазначена кількість досліджуваних складає 14% від загальної кількості учнів, що входять у вибірку.

Виражений рівень прояву за шкалою «роздратування» виявлено у восьми осіб. Зазначена кількість досліджуваних складає 19% від загальної кількості учнів, що входять у вибірку.

Виражений рівень прояву за шкалою «підозрілість» виявлено у одинадцяти осіб. Зазначена кількість досліджуваних складає 26% від загальної кількості учнів, що входять у вибірку.

Виражений рівень прояву за шкалою «образ» виявлено у восьми осіб. Зазначена кількість досліджуваних складає 19% від загальної кількості учнів, що входять у вибірку.

Виражений рівень прояву за шкалою «агресивність» виявлено у восьми осіб. Зазначена кількість досліджуваних складає 19% від загальної кількості учнів, що входять у вибірку.

Виражений рівень прояву за шкалою «ворожість» виявлено у восьми осіб. Зазначена кількість досліджуваних складає 19% від загальної кількості учнів, що входять у вибірку.

джуваних складає 19% від загальної кількості учнів, що входять у вибірку.

На основі отриманих результатів шляхом діагностики за даною методикою можемо визначити, що у більшості досліджуваних учнів рівень агресивності знаходиться у допустимих межах та не перевищує загальноприйняті норми. Проте помітна різниця у проявах різних видів агресивності, які зафіксовані на високих рівнях вираженості.

Таким чином, у даній вибірці найчастіше зустрічається високий рівень проявів негативізму та підозрілості у підлітків. Отже, проявляючи агресивні реакції підлітки частіше за все виражають її у діях, навмисно протилежних до вимог і очікувань інших осіб або груп. Можуть проявляти певну недовіру та впертість. Також, підлітки можуть проявляти сумніви та обережність стосовно деяких людей або певних ситуацій.

Найменше учні схильні до застосування фізичної агресії, тобто до проявів фізичної сили щодо певних осіб, нанесення ушкоджень. Таким чином, учні не схильні вирішувати проблемні ситуації за допомогою бійок, псування майна. Даний вид агресивної реакції не є характерний для досліджуваних учнів.

Середні показники емпіричного дослідження у % за даною методикою зображено на рисунку 1.

Опитувальник виявлення схильності до залежної поведінки В. Ю. Зав'ялова: за даною методикою діагностовано вираженість різних видів залежної поведінки. Таким чином, у результаті емпіричного дослідження встановлено, що прояв норми схильності до залежної поведінки виявлено у тридцяти семи осіб. Зазначена кількість досліджуваних складає 86% від загальної кількості учнів, що входять у вибірку.

Середня ймовірність прояву схильності до залежної поведінки виявлена у шести осіб. Зазначена кількість досліджуваних складає 14% від загальної кількості учнів, що входять у вибірку.

Група ризику до формування залежної поведінки складає 0%. Тобто учнів із високим рівнем схильності до залежної поведінки не виявлено.

На основі отриманих результатів шляхом діагностики за даною методикою можемо визначити, що у більшості досліджуваних учнів рівень схильності до залежної поведінки знаходиться у межах норми. Підтверджується це також тим, що у групі ризику немає жодного учня.

Таким чином, більшість досліджуваних осіб не проявляють схильності до виникнення залежної поведінки. Проблеми вони намагаються вирішувати конструктивними шляхами. Досліджувані не намагаються втекти від реальності за допомогою зміни свого психічного стану шляхом вживання певних речовин, або надмірною захопленістю певними видами діяльності.

Середні показники емпіричного дослідження у % за даною методикою зображено на рисунку 2.

Методика діагностики схильності до залежної поведінки В. Д. Менделевич: за даною методикою діагностовано вираженість різних рівнів схильності до залежностей. Таким чином, у результаті

Рис. 1. Середні показники емпіричного дослідження у % за методикою визначення агресивності Басса-Дарки

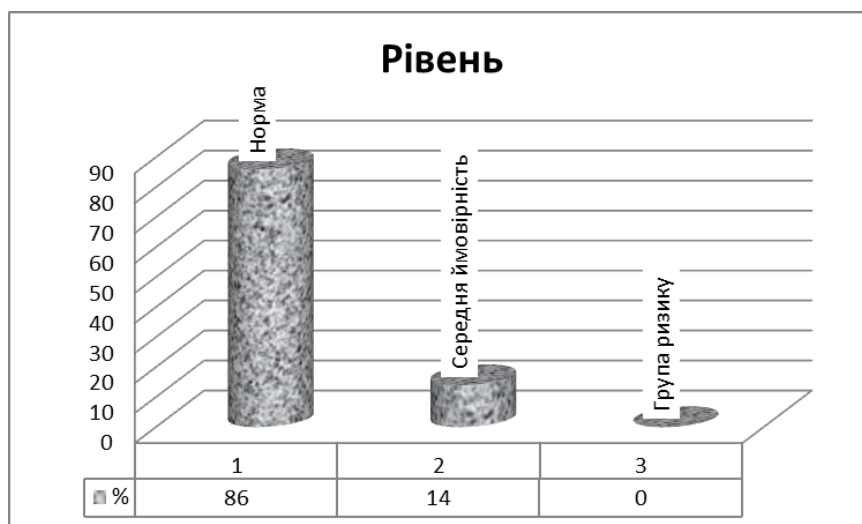

Рис. 2. Середні показники емпіричного дослідження у % за методикою виявлення схильності до залежної поведінки В. Ю. Зав'ялова

емпіричного дослідження встановлено, що рівень прояву, що входить у межі норми за показником схильності до алкогольної залежності виявлено у тридцяти п'яти осіб. Зазначена кількість досліджуваних складає 81% від загальної кількості учнів, що входять у вибірку.

Рівень прояву, що вказує на ознаку тенденції за показником схильності до алкогольної залежності виявлено у восьми осіб. Зазначена кількість досліджуваних складає 19% від загальної кількості учнів, що входять у вибірку.

Рівень прояву, що вказує на ознаку підвищеної схильності за показником схильності до алкогольної залежності виявлено у 0% досліджуваних учнів.

Рівень прояву, що вказує на ознаку високої ймовірності за показником схильності до алкогольної залежності виявлено у 0% досліджуваних учнів.

Рівень прояву, що входить у межі норми за показником схильності до наркотичної залежності виявлено у сорока осіб. Зазначена кількість досліджува-

них складає 93% від загальної кількості учнів, що входять у вибірку.

Рівень прояву, що вказує на ознаку тенденції за показником схильності до наркотичної залежності виявлено у трьох осіб. Зазначена кількість досліджуваних складає 7% від загальної кількості учнів, що входять у вибірку.

Рівень прояву, що вказує на ознаку підвищеної схильності за показником схильності до наркотичної залежності виявлено у 0% досліджуваних учнів.

Рівень прояву, що вказує на ознаку високої ймовірності за показником схильності до наркотичної залежності виявлено у 0% досліджуваних учнів.

На основі отриманих результатів шляхом діагностики за даною методикою можемо визначити, що у більшості досліджуваних учнів не виявлено схильності до алкогольної та наркотичної залежності. Рівень прояву зазначених параметрів знаходиться у загальноприйнятих межах норми. Підтверджується це також тим, що з рівнем підвищеної схильності та

високої ймовірності виникнення алкогольної та наркотичної адикції не виявлено жодного досліджуваного.

Таким чином, більшість досліджуваних учнів не проявляють схильності вирішувати проблеми деструктивними шляхами. А саме не вживають алкоголь чи наркотичні речовини з метою зміни свого психічного стану, який є дискомфортним. Вирішувати проблеми вони намагаються іншими способами не вдаючись до адикцій.

Середні показники емпіричного дослідження у % за даною методикою зображено на рисунку 3.

За допомогою кореляційного аналізу визначено взаємозв'язок агресивності та адиктивної поведінки у підлітків. Для цього застосовано коефіцієнт кореляції Пірсона. Визначено:

Позитивний кореляційний зв'язок між проявами фізичної агресії (Методика визначення агресивності Басса-Дарки) та рівнем схильності до залежної поведінки (Опитувальник виявлення схильності до залежної поведінки В. Ю. Зав'ялова) ($r = 0,922^{**}$; $p < 0,01$). Тобто, в учнів з високим рівнем прояву фізичної агресії більша схильність до залежної поведінки, ніж в учнів з низьким рівнем.

Позитивний кореляційний зв'язок між проявами вербальної агресії (Методика визначення агресивності Басса-Дарки) та рівнем схильності до залежної поведінки (Опитувальник виявлення схильності до залежної поведінки В. Ю. Зав'ялова) ($r = 0,948^{**}$; $p < 0,01$). Тобто, в учнів з високим рівнем прояву вербальної агресії більша схильність до залежної поведінки, ніж в учнів з низьким рівнем.

Позитивний кореляційний зв'язок між проявами негативізму (Методика визначення агресивності Басса-Дарки) та рівнем схильності до залежної поведінки (Опитувальник виявлення схильності до залежної поведінки В. Ю. Зав'ялова) ($r = 0,954^{**}$; $p < 0,01$). Тобто, в учнів з високим рівнем прояву нега-

тивізму більша схильність до залежної поведінки, ніж в учнів з низьким рівнем.

Позитивний кореляційний зв'язок між проявами почуття провини (Методика визначення агресивності Басса-Дарки) та рівнем схильності до залежної поведінки (Опитувальник виявлення схильності до залежної поведінки В. Ю. Зав'ялова) ($r = 0,960^{**}$; $p < 0,01$). Тобто, в учнів з високим рівнем прояву почуття провини більша схильність до залежної поведінки, ніж в учнів з низьким рівнем.

Позитивний кореляційний зв'язок між проявами непрямой агресії (Методика визначення агресивності Басса-Дарки) та рівнем схильності до залежної поведінки (Опитувальник виявлення схильності до залежної поведінки В. Ю. Зав'ялова) ($r = 0,948^{**}$; $p < 0,01$). Тобто, в учнів з високим рівнем прояву непрямой агресії більша схильність до залежної поведінки, ніж в учнів з низьким рівнем.

Позитивний кореляційний зв'язок між проявами роздратування (Методика визначення агресивності Басса-Дарки) та рівнем схильності до залежної поведінки (Опитувальник виявлення схильності до залежної поведінки В. Ю. Зав'ялова) ($r = 0,966^{**}$; $p < 0,01$). Тобто, в учнів з високим рівнем прояву роздратування більша схильність до залежної поведінки, ніж в учнів з низьким рівнем.

Позитивний кореляційний зв'язок між проявами підозрілості (Методика визначення агресивності Басса-Дарки) та рівнем схильності до залежної поведінки (Опитувальник виявлення схильності до залежної поведінки В. Ю. Зав'ялова) ($r = 0,944^{**}$; $p < 0,01$). Тобто, в учнів з високим рівнем прояву підозрілості більша схильність до залежної поведінки, ніж в учнів з низьким рівнем.

Позитивний кореляційний зв'язок між проявами образи (Методика визначення агресивності Басса-Дарки) та рівнем схильності до залежної поведінки (Опитувальник виявлення схильності до залежної поведінки В. Ю. Зав'ялова) ($r = 0,944^{**}$; $p < 0,01$). Тобто, в учнів з високим рівнем прояву образи більша схильність до залежної поведінки, ніж в учнів з низьким рівнем.

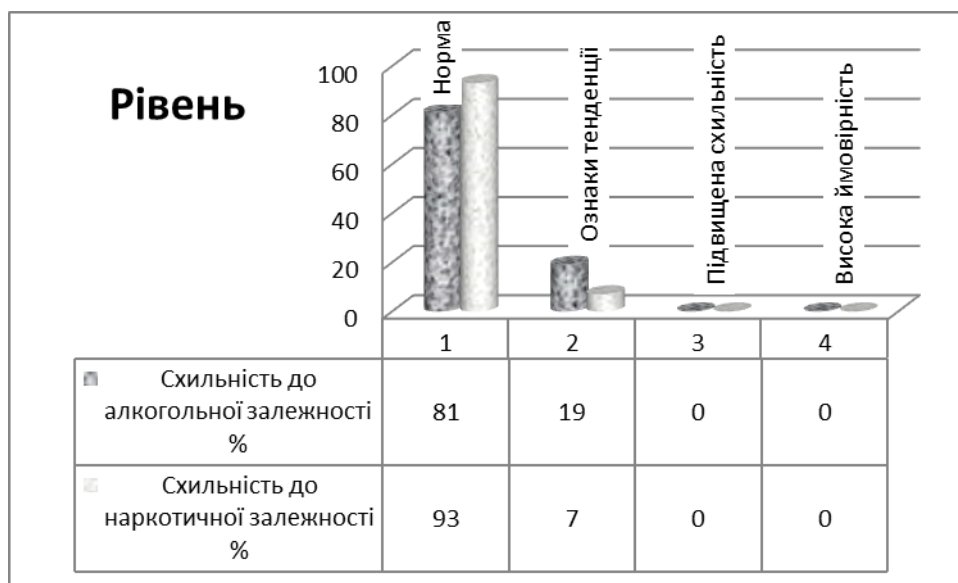

Рис. 3. Середні показники емпіричного дослідження у % за методикою діагностики схильності до залежної поведінки В. Д. Менделевич

поведінки В. Ю. Зав'ялова) ($r = 0,955^{**}$; $p < 0,01$). Тобто, в учнів з високим рівнем прояву образи більша схильність до залежної поведінки, ніж в учнів з низьким рівнем.

Позитивний кореляційний зв'язок між проявами агресивності (Методика визначення агресивності Басса-Дарки) та рівнем схильності до залежної поведінки (Опитувальник виявлення схильності до залежної поведінки В. Ю. Зав'ялова) ($r = 0,949^{**}$; $p < 0,01$). Тобто, в учнів з високим рівнем прояву агресивності більша схильність до залежної поведінки, ніж в учнів з низьким рівнем.

Позитивний кореляційний зв'язок між проявами ворожості (Методика визначення агресивності Басса-Дарки) та рівнем схильності до залежної поведінки (Опитувальник виявлення схильності до залежної поведінки В. Ю. Зав'ялова) ($r = 0,961^{**}$; $p < 0,01$). Тобто, в учнів з високим рівнем прояву ворожості більша схильність до залежної поведінки, ніж в учнів з низьким рівнем.

Позитивний кореляційний зв'язок між проявами фізичної агресії (Методика визначення агресивності Басса-Дарки) та рівнем схильності до алкогольної, наркотичної залежності (Методика діагностики схильності до залежної поведінки В. Д. Менделевич) ($r = 0,926^{**}$; $p < 0,01$, $r = 0,924^{**}$; $p < 0,01$). Тобто, в учнів з високим рівнем прояву фізичної агресії більша схильність до алкогольної, наркотичної залежності, ніж в учнів з низьким рівнем.

Позитивний кореляційний зв'язок між проявами вербальної агресії (Методика визначення агресивності Басса-Дарки) та рівнем схильності до алкогольної, наркотичної залежності (Методика діагностики схильності до залежної поведінки В. Д. Менделевич) ($r = 0,931^{**}$; $p < 0,01$, $r = 0,944^{**}$; $p < 0,01$). Тобто, в учнів з високим рівнем прояву вербальної агресії більша схильність до алкогольної, наркотичної залежності, ніж в учнів з низьким рівнем.

Позитивний кореляційний зв'язок між проявами негативізму (Методика визначення агресивності Басса-Дарки) та рівнем схильності до алкогольної, наркотичної залежності (Методика діагностики схильності до залежної поведінки В. Д. Менделевич) ($r = 0,925^{**}$; $p < 0,01$, $r = 0,949^{**}$; $p < 0,01$). Тобто, в учнів з високим рівнем прояву негативізму більша схильність до алкогольної, наркотичної залежності, ніж в учнів з низьким рівнем.

Позитивний кореляційний зв'язок між проявами почуття провини (Методика визначення агресивності Басса-Дарки) та рівнем схильності до алкогольної, наркотичної залежності (Методика діагностики схильності до залежної поведінки В. Д. Менделевич) ($r = 0,941^{**}$; $p < 0,01$, $r = 0,926^{**}$; $p < 0,01$). Тобто, в учнів з високим рівнем прояву почуття провини більша схильність до алкогольної, наркотичної залежності, ніж в учнів з низьким рівнем.

Позитивний кореляційний зв'язок між проявами непрямої агресії (Методика визначення агресивності Басса-Дарки) та рівнем схильності до алкогольної, наркотичної залежності (Методика діагностики схильності до залежної поведінки В. Д. Менделее-

вич) ($r = 0,939^{**}$; $p < 0,01$, $r = 0,940^{**}$; $p < 0,01$). Тобто, в учнів з високим рівнем прояву непрямої агресії більша схильність до алкогольної, наркотичної залежності, ніж в учнів з низьким рівнем.

Позитивний кореляційний зв'язок між проявами роздратування (Методика визначення агресивності Басса-Дарки) та рівнем схильності до алкогольної, наркотичної залежності (Методика діагностики схильності до залежної поведінки В. Д. Менделевич) ($r = 0,946^{**}$; $p < 0,01$, $r = 0,945^{**}$; $p < 0,01$). Тобто, в учнів з високим рівнем прояву роздратування більша схильність до алкогольної, наркотичної залежності, ніж в учнів з низьким рівнем.

Позитивний кореляційний зв'язок між проявами підозрілості (Методика визначення агресивності Басса-Дарки) та рівнем схильності до алкогольної, наркотичної залежності (Методика діагностики схильності до залежної поведінки В. Д. Менделевич) ($r = 0,927^{**}$; $p < 0,01$, $r = 0,939^{**}$; $p < 0,01$). Тобто, в учнів з високим рівнем прояву підозрілості більша схильність до алкогольної, наркотичної залежності, ніж в учнів з низьким рівнем.

Позитивний кореляційний зв'язок між проявами образи (Методика визначення агресивності Басса Дарки) та рівнем схильності до алкогольної, наркотичної залежності (Методика діагностики схильності до залежної поведінки В. Д. Менделевич) ($r = 0,938^{**}$; $p < 0,01$, $r = 0,948^{**}$; $p < 0,01$). Тобто, в учнів з високим рівнем прояву образи більша схильність до алкогольної, наркотичної залежності, ніж в учнів з низьким рівнем.

Позитивний кореляційний зв'язок між проявами агресивності (Методика визначення агресивності Басса-Дарки) та рівнем схильності до алкогольної, наркотичної залежності (Методика діагностики схильності до залежної поведінки В. Д. Менделевич) ($r = 0,933^{**}$; $p < 0,01$, $r = 0,942^{**}$; $p < 0,01$). Тобто, в учнів з високим рівнем прояву агресивності більша схильність до алкогольної, наркотичної залежності, ніж в учнів з низьким рівнем.

Позитивний кореляційний зв'язок між проявами ворожості (Методика визначення агресивності Басса-Дарки) та рівнем схильності до алкогольної, наркотичної залежності (Методика діагностики схильності до залежної поведінки В. Д. Менделевич) ($r = 0,936^{**}$; $p < 0,01$, $r = 0,944^{**}$; $p < 0,01$). Тобто, в учнів з високим рівнем прояву ворожості більша схильність до алкогольної, наркотичної залежності, ніж в учнів з низьким рівнем.

Досліджувані з високим рівнем агресивності та такими її проявами як фізична та вербальна агресія, негативізм, почуття провини, непряма агресія, роздратування, підозрілість, образа, ворожість та гнів більше схильні до залежної поведінки, зокрема наркотичної та алкогольної адикцій, ніж учні з низьким рівнем агресивності та вищезазначених видів.

Висновки. Проаналізувавши проблему дослідження взаємозв'язку агресивності та адиктивної поведінки особистості визначено, що адиктивна поведінка проявляється як намагання людини втекти від реальності. У даному випадку реальність у

людини викликає психологічний дискомфорт і вона вдається до своєрідної втечі шляхом вживання різного роду речовин або фіксацією уваги на певних видах діяльності.

Встановлено, що агресивність особистості у нормі являється способом самозахисту. Але, у певних випадках рівень агресивності може бути підвищений та виражатись у деструктивних діях особистості. Агресія людини може бути спрямована як на інших (гетероагресія), так і на себе (автоагресія).

У результаті емпіричного дослідження взаємозв'язку агресивності та адиктивної поведінки підлітків за методикою визначення агресивності Басса-Дарки виявлено, що у більшості досліджуваних учнів рівень агресивності знаходиться у допустимих межах. Помітна різниця у проявах різних видів агресивності. Найчастіше у даній вибірці зустрічається прояв високого рівня негативізму та підозрілості. Підлітки агресивні реакції частіше за все виражають її у діях, навмисно протилежних до вимог і очікувань інших осіб або груп.

За методикою виявлення схильності до залежної поведінки В. Ю. Зав'ялова помітно, що у більшості підлітків рівень схильності до залежної поведінки знаходиться у межах норми. Переважна частина досліджуваних осіб не проявляють схильності до виникнення залежної поведінки. Проблеми вони намагаються вирішувати конструктивними шля-

хами не вдаючись до втечі від реальності за допомогою адикцій.

За методикою діагностики схильності до залежної поведінки В. Д. Менделевич встановлено, що у більшості досліджуваних учнів не виявлено схильності до алкогольної та наркотичної залежності. Вирішувати проблеми учні намагаються конструктивними способами не вдаючись до адикцій.

Здійснено статистичну обробку даних за допомогою коефіцієнта кореляції Пірсона. Зафіксовано, що досліджувані з високим рівнем агресивності та такими її проявами як фізична та вербальна агресія, негативізм, почуття провини, непряма агресія, роздратування, підозрілість, образа, ворожість та гнів більше схильні до залежної поведінки, зокрема наркотичної та алкогольної адикцій, ніж учні з низьким рівнем агресивності та її видів. Таким чином, результати кореляційного аналізу вказують на взаємозв'язок досліджуваних явищ у підлітковому віці.

Проте, проблема дослідження взаємозв'язку агресивності та адиктивної поведінки потребує подальшого вивчення, адже багато аспектів залишаються не розкриті. Перспективними є теоретичні та емпіричні дослідження щодо визначення взаємозв'язку між різними видами агресивності та видами адиктивної поведінки у різних вікових групах із урахуванням гендерних особливостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Железнякова Ю.В. Основні характеристики адиктивної поведінки. *Теорія і практика сучасної психології*. 2016. № 2. С. 4–8.
2. Левченко Н., Коляда Н., Кравченко О. Адиктивна поведінка: теоретичний аспект. *Вісник гуманітарного університету*. 2023. Вип. 2. С. 88–92.
3. Мазоха І.С. Аналіз теоретико-емпіричних досліджень феномена агресії та агресивності. *Наука і освіта*. 2011. № 1. С. 59–61.
4. Макачук Н.О. Агресія та агресивна поведінка як психічний засіб особистісної саморегуляції підлітків із порушеннями розумового розвитку. *Проблеми сучасної психології*. 2014. Випуск 25. С. 215–227.
5. Михайлишин У.Б., Шмідзен І.Ю. Теоретичний аналіз проблеми впливу конформізму на виникнення адиктивної поведінки студентів. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2019. Сєверодонецьк: Вид-во СХУ ім. В. Даля, № 1(48). С. 143–149.
6. Михайлишин У.Б., Ільїна В.М. Вплив акцентуацій характеру на агресивну поведінку підлітків. *Теоретичні і практичні проблеми психології та соціальної роботи*. 2021. Вип. 2(55). С. 83–100.
7. Сізов Д.Ю., Саврасов М.В. Адикція як форма прояву поведінки сучасної молоді. *Габітус. Психологія особистості*. 2023. Випуск 45. С. 166–171.
8. Штейн Н. Г. Психологічні механізми формування адиктивної особистості. *Вісник Національного університету оборони України. Питання психології*. 2012. № 4 (29). С. 280–285.